

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Temmuz-Ağustos-Eylül 2011 Sayısı Sayı: 1 / Cilt: 1 Spring July- August- September 2011 Volume:01 Issue:01 Jel Kodu: JEL M
www.iibdergisi.com

AŞK-I MEMNU'DA VAZGEÇİLEMİYEN İKİ ZİT KAVRAM: "AŞK VE MADDİYAT"

Gülten BULDUKER

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı

A.B.D. Ankara

Özet: Tanzimat Dönemi'nde tanımaya başladığımız Batı kaynaklı bir tür olan romanın Türk edebiyatındaki ilk yetkin örnekleri Servet-i Fünun yazarlarınca kaleme alınmıştır. Bunlar içerisinde Halit Ziya Uşaklıgil'in Aşk-ı Memnu adlı eseri, yazıldığı dönemden bu yana okunmakta ve eleştirilenlerce dikkate değer bulunmaktadır. Aşk-ı Memnu romanı Adnan Bey adlı roman kişinin genç eşi Bihter ile yeğeni Behlül arasındaki evlilik dışı ilişkiyi konu edinmiştir. Bu çalışmada evlilik dışı ilişki ve kişileri bu fiile iten sebepler tahlil edilmiş; aile bireylerinin birbirlerine karşı olan tutumları da göz ardı edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: roman, hayat, aşk, evlilik, Servet-i Fünun

THE TWO INDISPENSIBLE CONTRARY TERMS IN AŞK-I MEMNU: "LOVE and MATERIALITY"

Abstract: The first competent examples of Turkish novel, which is a western type of literature that we became familiar at the Tanzimat Reforms Era, had been written by novelists of Servet-i Fünun environment (wealth of knowledge). Among these, Aşk-ı Memnu, Written by Halit Ziya Uşaklıgil, is being read since it had been written, and esteemed by the critics. The novel Aşk-ı Memnu is about an extramarital relationship, between Behlül, who is the nephew of a character named Adnan Bey, and his wife Bihter. At this work, extramarital relationship and the reasons that lead people to this deed have been tried to be analysed. Nor were the attitudes of the family members to each other ignored.

Key Words: novel, life, love, marriage, Servet-i Fünun

GİRİŞ

Uzun yazı hayatıyla Türk edebiyatı tarihinde önemli bir yer edinen Halit Ziya, nesrin hemen her türünde eser veren; ancak gerçek başarısını romanları ile kazanan bir yazardır. Onun romanlarında İzmir'den İstanbul'a taşınmasına bağlı olarak iki dönem göze çarpmaktadır. Yazar, *Sefile*, *Nemide*, *Bir Ölünün Defteri*, *Ferdi* ve *Şürekası*'nı İzmir'de; *Mai ve Siyah*, *Aşk-ı Memnu*, *Kırık Hayatlar* ve *Nesl-i Ahîr*'i İstanbul'da kaleme almıştır. Yazarın ilk dönem romanlarında sosyal motifler bulunmakla birlikte aşk teması yoğundur. İstanbul'da yazdığı romanlarında ise sosyal ve siyasi konular aşk temasını gölgede bırakmıştır. En çok aile hayatında yaşanan yıkımları anlatmak gereği duyan yazar, aileyi yıkan sebeplerin başında sorumsuz kişilerin serkeşliğini gösterir. Beyoğlu eğlence merkezleri ise toplumun çürümesini başlatan mekânların başında gelir. Ancak yazar, bu sorunların çözümüne yönelik herhangi bir görüş ileri sürmez. Yaşananları gözlemci sıfatıyla seyrederek. Yalnız *Nesl-i Ahîr*'de parlak ve aydınlık Türkiye'yi "yeni neslin" kuracağı umudunu dile getirir.

Aşk-ı Memnu, *Servet-i Fünun* dergisinde tefrika edildikten sonra kitap olarak yayınlanmıştır. Türk edebiyatında yapı ve içerik yönüyle roman türünün ilk yetkin örnekleri arasında kabul edilir. Aynı zamanda yazarın çok ses getiren eseridir; diğer romanlardan farkı, aile içindeki bireylerinin çokluğu ve her bireyin şahsi birer hikâyesinin olmasıdır (Uşakgil 1964: 632). Eser bu yönüyle okurun zihninde uzun süre canlılığını koruyan tipler ortaya koymaktadır. Eserin yayımlandığı dönemde halk

üzerinde bırakmış olduğu tesirden çok etkilenen Tefik Fikret; ".....Romanlar öyle mikroplardır ki hayat üzerinde, velev mevzii ve şahsi olsun, bir te'sir-i ahlâkileri daima görülür" diye hüküm verir (Fikret 1993: 63). O ve Halit Ziya romanların tesiri üzerinde konuşurlarken Halit Ziya: "Evet, hiç şüphe yok, hayat romanları değil romanlar hayatı yapıyor!" demiştir. Tefik Fikret, bu sözleri biraz abartılı bulmakla birlikte doğruluğunu da kabul eder. "Bütün hayat-ı beşeriye romanlardan çıkmıyor; lakin romanların yaptığı yahut bozduğu birtakım ahval-i hayatiye var ki Halit Ziya Bey'in "hayat" dediği şey iste onlardır" der (Fikret 1993: 164).

Romandaki önem derecesi, kişilik özellikleri ve çevrelerinde edindikleri yere göre kişi kadrosu şöyledir: Melih Bey takımı: Firdevs Hanım, kızları Bihter ile Peyker; Adnan Bey yalısı: Nihal, Bülent, Behlül; hizmetliler: Matmazel de Corton, Beşir, Şakire Kalfa, Şayeste, Nesrin, Nihat Bey; Beyoğlu Çevresi ve Behlül'ün sevgilisi Kette.

Eser, yirmi iki ana bölümden oluşmaktadır. Olayların başlangıcı, gelişmesi ve sonuçlanması sebep-sonuç ilişkisine dayanan kronolojik bir yapı gösterir. Ana olay, Adnan Bey ile Bihter'in evliliğidir. Bu evliliğin nasıl yaşanacağı ve devam edip etmeyeceği henüz romanın başında büyük bir merak unsuru oluşturmakla birlikte iki aile arasındaki yaşayış farkı da bir huzursuzluk hissettirir.

Olaylar zincirini oluşturan çeşitli aşamaları, kişiler üzerinde yoğunlaşan temalara göre tespit etmek mümkündür. Her ne kadar aile içinde yaşanan olumsuz

bir olayın herkesi etkilemesi söz konusuysa da biz, bu çalışmamızda "aşk ve maddiyat" gibi kavramlara yüklenen anlamları ve bunun sonucu yaşanan olayları Firdevs Hanım, Bihter, Behlül ve Adnan Bey ceph-esinden değerlendireceğiz.

AŞK-I MEMNU'DA "AŞK ve MADDİYAT"

19 ncü yy. sonrası İstanbul hayatının lüks, eğlence ve gösterişe düşkün kimselerinden Batılı yaşayış tarzına özenen Melih Bey Takımı'ndan Firdevs Hanım ve iki kızı Bihter ile Peyker dışa dönük, çevreyle iç içe bir hayat yaşamaktadırlar. Yaşlılığı kabullenemeyen anne, kızlarıyla gençlik ve güzellik yarışına girmekte, onları âdeta kendine rakip görmektedir. Bu rekabet gizli bir kıskançlıkla elde edilecek erkeklere kadar uzanır. Aranılan erkek tipi, onlara gösterişli hayatlarının devamını sağlayacak kadar varlıklı olmalıdır. Nitekim, bir sandal gezintisinde Boğaziçi'nin zengin ailelerinden Adnan Bey, Bihter'i gözüne kestirir. Firdevs Hanım, bu yaşlı adamın kendisini değil de kızını istemesini her ne kadar içine sindiremeye de evlenmelerine engel olamaz. Peyker ise kendisine uygun bir koca bulur. Genç yaşta eşini kaybeden Adnan Bey kızı Nihal, oğlu Bülent ve yeğeni Behlül ile kendi halinde sessiz, sakin bir hayat sürmektedir. Hem çocuklarının büyümesi hem de Bihter'in güzelliği onda yeniden evlenme fikrini uyandırır. Aynı zamanda bu evlenme, dışa ve içe dönük iki zıt ailenin uyuşup uyuşamaması gibi bir sosyal sorunu da beraberinde getirir. Evliliğin ilk günlerinde Bihter ile Nihal arasında bir gerginlik yaşanır. Nihal bir genç kız olarak kendi yaşlarında bir üvey anneyi kabul edememiş; serbest

davranışlar sergileyen, gösterişe düşkün Firdevs Hanım ve kızının hayatlarına girmesinden memnun kalmamıştır. Hizmetliler de aynı his ve düşüncelerle Bihter'in yaklaşma çabalarını karşılıksız bırakmışlardır. Bihter her ne kadar emellerine kavuşup görkemli yalının hanımefendisi olsa da huzur bulamadığı bu ortamda, ilerde su yüzüne çıkacak yaşamındaki eksiklikleri yavaş yavaş hissetmeye başlar. Behlül'ün sahnede aktif rol almasıyla aralarında "yasak bir aşk" doğar. Bu aşkın nasıl sonuçlanacağı büyük bir merak unsurudur. Diğer roman kişilerine etkin roller verilerek sağlanan ara düğümlerle merak unsurları zenginleştirilir.

Romanın klâsik kurgusuna baktığımızda Bihter'in yaşamını sarsan üç önemli olay görürüz. (Bihter'in geçtiği üç aşamaya B. Moran 2003:95 da işaret etmiştir.) Bunlar sırasıyla; evliliği, sadakatsizliği ve intiharıdır. Dolayısıyla genç kadın üç aşamadan geçmiş bulunmaktadır.

Evlilik, iki kişinin birbirlerinde beğendikleri özellikler ile kendi özellikleri arasında denge kurup kuramayacaklarını gözeterek bir ömrü beraber yaşamaya karar vermeleri şeklinde tanımlanabilir. Bu tanım aynı zamanda yeni bir başlangıç anlamına gelmektedir. Bundan sonraki hayatın birlikte sorunsuz sürdürülebilmesi, iki tarafın da kişisel özelliklerinden gerektiğinde fedakârlıkta bulunmalarına ve birbirlerine saygı göstererek mümkün olduğunca ortak değerlerini paylaşmalarına bağlıdır. Bu, ailede bencilliğin yerini "biz" anlayışının almasını sağlayacaktır.

Halit Ziya, hemen hemen tüm romanların-

da önem derecesi değişmekle birlikte sağlıklı bir toplumun oluşabilmesi için ailenin sağlam temeller üzerine inşa edilmesinin gereğine değinir. Sağlam bir temelin atılabilmesinde önemi ihmal edilemeyecek bir unsur da karı-koca adaylarının yaşıdır. Toplumunu oluşturan en küçük birim olan aileyi kuracak kadın ve erkeğin, böyle önemli ve sürekliliği isteyen birlikteliğe karar verirken ve başlarken yeterli olgunluk düzeyinde olmaları gerekir. Bununla anlatılmak istenen; fiziksel ve psikolojik olgunluğa sahip, kendisini tanıyan, evleneceği kişiyi kendisinin seçebileceği ve evlenmeye karar verebileceği düzeydir.

Aşk-ı Memnu romanına bu değerlendirmeler doğrultusunda bakacak olursak, çok şey söylemenin mümkün olduğunu görürüz. Önce, eserde bencillik duygularını ifade eden "ben" yerine "biz" kavramının olup olmadığına ve evliliklerini tartıştığımız Bihter ile Adnan Beyin yaşına bir bakalım: Aralarındaki yaş farkından önce, burada tartışacağımız durum, bireylerin evlilik yaşında olup olmadıklarıdır. Görünürde her iki birey de evlilik olgunluğuna yaşça ve ruhen sahiptirler. Kendi irade ve akılları ile hareket etmekte ve karar alabilmektedirler. Dolayısıyla evliliğin getireceği sorumlulukların ve evlendikten sonra nasıl bir değer paylaşımı yaşayacaklarının bilincindedirler. Ancak evlilik kararı verirken enine boyuna düşünmeyerek sadece "ben" demeleri yüzünden hırslarının kurbanı olurlar.

Birinci aşamada maddiyatı en üst değer sayan Bihter, evlilik kararı verirken ne Adnan Bey'in yaşadığı elli senesinden ne de onun çocuklarından korkmayıp bunları teferruat sayar. O, kendine sunulan parlak

gelecek vaadiyle öylesine hırslanır ki âdeta kör olur; dolayısıyla hayata yön veren şeylerin teferruatlarda gizli olduğunu önceden göremez. Esasında onu evlilik kararına iten bazı sebepler vardır. Yirmi iki yaşına gelmesine rağmen iyi bir kısmeti çıkmamıştır, annesinin kötü şöhretine bakılırsa çıkacağı da yoktur. Bu durumda ona parlak bir gelecek vaat eden Adnan Bey, kaçırılmayacak bir fırsattır. İşte bu duygularla Bihter, genç kızlık hülyalarını ölçüp tartmadan, yani kendi duygularını hiç sorgulamadan yanlış bir karar verir. Ancak yanlış hesabın faturası ağır olur.

Bihter, maddî açıdan olduğu kadar, kendisine göre ilerlemiş yaşına rağmen "zarif, en seçkin bir ortamdan olan, birçok yükselme olasılıklarına aday"* (s.28) Adnan Bey'le evlenmekle, düşlediği hayatın bütün imkânlarından yararlanmayı umar. Başlangıçtaki hayallerine göre Adnan Bey'le evlenmek "Boğaziçin'nin en büyük yalılarında biri" (s.30), "O büyük yalının tek kadın egemeni olmak" (s.29), "yoksul evceğiz"den (s.31) kurtulmak ve üzerine serpilen "kumaşlar, danteller, mücevherler, inciler" (s.30) demektir.

Bihter ile evlenmeyi düşünen yaşlı Adnan Bey ise bir genç kızı, parayla çok kolay elde edebileceği hesabı ile ona sahip olma hırsına kapılır. Başından bir evlilik tecrübesi geçmiş, kültürlü ve olgun bir beyefendi diye tanıtılan bu adam, ikinci kez evlenmeyi düşünürken, gönlünü eğlendirmek yerine, biraz akılcı ve öngörülü hareket edebilseydi, aralarındaki yaş farkının sorun oluşturabileceğini bir an olsun anlayabilecekti kuşkusuz. Görüleceği üzere, onları bu yanlış evlilik kararına

götüren şey, hırs ve heveslerine kapılmaları sebebiyle evlilik olgusunun bir ömrü feda etmeyi gerektirecek kadar uzun bir süreyi kapsayacağını kestirememiş olmalarıdır.

Halit Ziya, romanda Bihter'in felaketini hazırlayan sebeplerin başında onun yaşça dengesizliğe dayanan bir evlilik yapmış olmasını gösterir. Bu durumda, "Eğer aralarında yaş farkı olmasaydı mutlu olabilirler miydi?" diye düşünmeden edemiyoruz. Çünkü evlilikte yaşça dengenin sağlanmasını, önemli bir

* Halit Ziya Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnu*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul tr. Eserden yapılan alıntılar bu baskıya ait olup bundan sonraki alıntılarda sadece sayfa numarası verilecektir. Gereklik kabul edecek olursak, bu dengeyi kurmuş bütün evliliklerin mutlu bir şekilde devam etmesini beklememiz gerekir. (Kaplan 2002:550-559)

Yapılan evliliklere baktığımızda, çoğunlukla yaşça denge sağlandığını görmekteyiz. Boşanmalarda ise, buna bağlı olarak yaş farkının bahane edildiğine fazla şahit olmuyoruz. Eğer yaşça dengeye dayanan evlilikler, hep mutlu ve olumlu yaşansaydı tabii ki ayrılıklar olmazdı. Evliliklerin huzurlu bir şekilde sürdürülebilmesi için başka unsurların da uygunluğunun sağlanması gereklidir.

Gerçi Adnan Bey, genç ama yine Bihter'in beğeni ve duygularına cevap veremeyen bir erkek olsaydı ve Behlül gibi çapkın ve kadınları baştan çıkarma konusunda yetenekli bir genç de çevrelerinde bulunsaydı, muhtemelen Bihter, yine kocasını aldatırdı. Yukarıdaki değerlendirmeler ve

romanın dokusundan dolayı biz bu hükmü vermeye cesaret edebiliyoruz; çünkü "*bu evlenme ona, genç kızlık emellerini vermiş, ama kadınlığını aç bırakmıştır*" (s.287). Bu yüzden Behlül'ün varlığı sadece, zaten günün birinde yaşanma ihtimali yüksek olan bir olayı çabuklaştırmıştır.

Öte yandan geç de olsa, Adnan Bey'in Behlül kadar "*genç, yakışıklı ve şen*" (s.282) olmadığını farkına varması ve bu genç adamın hayatlarında fazla olduğunu itiraf etmesi, yine evlilikte yaş farkının önemli bir etken olduğunu ispat eden bir gelişmedir.

Sebepler sonuçları doğurmuş ve Bihter, uğradığı hayal kırıklığı ile ikinci aşamada mutluluğu yasak bir aşkta bulmuştur.

Bihter'i yargılamadan önce onun suçunu masum kılan hafifletici sebeplere bir bakmak gerekir. O, ilk başta aileye uyum sağlamak için büyük mücadele vermiş; çocukların sevgisini kazanmak için hayli çaba sarf etmiştir. Onlara "*annelik*" (s.29) yapmak niyetiyle bu eve gelmiş; Nihal'in sevgisini kazanabilmek için epey uğraşmıştır. Nihal ise başta yakınlık duymakta zorlansa da, sonra garip bir sezgi ile "*bu evlenmenin bütün kinini babasına yöneltmiş*" (s.101) Bihter ile arasına bir soğukluk koymamıştır. Bülent'in yatılı okula verilmesi kararını Adnan Bey, zaten evlilik öncesi almıştır. Çocukların odasının ayrılması ise Bülent'in yaşına bağlı bir gelişmedir. Ayrıca Bihter'in yalıtı kendi zevkine göre dayayıp döşemesi de, onun, evine sahip çıkma ve yerleşme uğraşından başka bir şey ile açıklanamaz. Bihter'in yaşamında bir eksiklik olduğunu farkına

varması Göksu gezisine rastlar. Bu gezinti, genç kadının ruhunda kırırdanmaya başlayan henüz adı konulmamış arayışların sorgulanmasını sağlayacak sahnelerin oluşması işlevini görür. Tabiatın içinde oluşturulan dekor kişilere hareket kolaylığı sağlar. Bu atmosferde Behlül, boş durmayarak Peyker'i elde etmeye çalışır. Ensesinden öpmek için eğilirken yayılan cinsel hava, bunları seyretmekte olan Bihter'i çok etkiler. Peyker, buldukları sınıfın ahlâk felsefesince kabalık sayılacağından, çok ileri gitmedikçe Behlül'e karşı koymak gereğini duymaz. Ancak kocasına "hayınlık etmek düşüncesiyle evlenmedi" (s.132) ğinden Bihter ile uyarı göndermek gereği duyar. Bihter, bu uyarıda kendine gönderilmiş bir ima arar: Acaba kendisi kocasına hainlik mi edecekti; ablası ne demek istemiş olabilirdi?

Behlül kadınlar üzerindeki tecrübelerine güvenerek Peyker'in peşini bırakmaz; aynı zamanda Firdevs Hanım'la da aile mahremiyetinin sınırlarını aşacak bir yakınlık kurar. Tuhaf olan şudur ki, buldukları sınıf ne olursa olsun, onların diz dize, göz göze aşırı yakınlaşmalarının anormalliğini, Adnan Bey'den önce hizmetliler fark eder. Görünen odur ki ailede, ancak titiz bir erkeğin sağlayabileceği bir otorite boşluğu vardır.

Şakire Hanım'ın "*Böyle gittikçe işi azıtırlarsa ben yalıda kalıcılardan değilim.(...) Siz artık küçük beyin eğlencelerini istediğiniz kadar seyrediniz..*" (s.134-135) demesi boşuna değildir. Geleneksel kültürle yetişen kadının ılımlılık kabul etmeyen keskin ahlâk duygu ve düşünceleri gelecekte yaşanacak felâketin âdeta habercisi gibidir:

" ? Yaşarsak görürüz ya... diyordu - Bihter'i kastederek-, bu kadın Bey'in başına ne belalar getirecek..."(s.135).

Bihter, o günün gecesi odasında yalnız kalarak ruhunu dinler; çırılçıplak soyunarak büyük bir bunalım içinde kendini rüzgâra verir. Bu, genç kadının doyumsuzluğunun bilinç düzeyine yansıyan yönüdür. Ne demek istemişti Peyker, "*Başkaları, kendisi Bihter, kocasına hayınlık yapmak maksadıyla evlenmişti, öyle mi?*"

Bunu yapmayacaktı, bir Firdevs Hanım'la benzemeyecekti" (s.158) Oysa "*ta küçüklüğünden beri Peyker'e 'babasına benzer', Bihter için 'annesine çekmiş' derlerdi. Değil mi ki bunu söylemekte herkes ağız birliği etmişti, demek gerçekte o annesine benziyordu.*" (s.158) Görüldüğü üzere onun annesine benzememek adına yaşadığı ahlâksal ruh çatışması, ne kadar güçlü olursa olsun, aynı zamanda yine kendi aleyhine sonuçlanacak ruh tahlillerini içermektedir. Aşağıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi genç kadın, birinci aşamada elde ettikleriyle artık yetinemediğini ve sevgi ihtiyacı içinde nasıl çırpındığını şöyle itiraf etmektedir:

"Küçük, sefil çıplak bir oda; demir bir karyola, beyaz perdeler, iki hasır iskemle... İşte yalnız bu kadorcıkla yoksul bir sevişme odası; ama sevmek, Yarabbi, sevmek istiyordu, ateşler içinde, delice bir aşkla sevecek ve mutlu olacaktı. İşte şimdi bu tantanalı odanın zenginlikleri içinde siyah mermerlerle örtülmüş mezarda diri diri gömülü gibiydi. Soluk alamıyor, boğuluyordu. Bu mezardan çıkmak sevmek istiyordu." (s.159)

İnsanoğlu, maddî ihtiyaçları yönüyle hayvanlarla ortak özellik (açlık, susuzluk, barınma, cinsellik gibi) göstermesine karşın; manevî yönüyle bambaşka bir kimliğe sahiptir. Manevî yapıyı şekillendiren unsurların başında sevgi gelmektedir. Ancak gerçek sevgiyi bulup yaşamak herkesin kolayca elde edebileceği ucuz bir değer değildir.

Sevgiyi kirlüten unsurların başında maddî çıkar ve tensel zevkler gelmektedir. Oysa ki bu yüce duygunun hesapla kitapla hiçbir yakınlığı yoktur. Bihter, yaptığı hesapları tutmayınca; ruhî bir boşlukta hayatın anlamını aramaya başlar. Bu ruh çatışması genç kadını içinden çıkamayacağı bir girdaba sürükler. Sahip olmayı başardığı maddî imkânların bir süre sonra ruhî ihtiyaçlarına cevap veremediğini fark eder. Ancak Bihter, kaderine boyun eğecek bir kültürle yetişmediği gibi, yapısının da buna müsait olmaması nedeniyle ihtiyaç duyduğu aşkı bulunca bunu yaşamaktan çekinmez.

Nitekim *"Ateşler içinde, delice bir aşk ile"* (s.159) *sevilmeyi arzulamaktadır. Adnan Bey'e "derin bir saygı ve sevgi" duyar; ama "bütün ruh teslimiyetiyle onun karısı"* (s.153) olamaz.

Ona istediği aşkı veremez. İlk evliliğinde aşkı, sevgiyi tatmış olan Adnan Bey ise ikinci evliliğinde hüsrana uğrar. Bihter'in yorgunluk bahaneleriyle onu odasından çıkardıktan sonra, kapının anahtar kilidinin gıcirtısıyla yüreği yırtılıp *"Herhalde beni sevmiyor!"* (s.280) deyişi, aslında evlenmelerinin bir hata olduğunu itiraf edip başka bir şey değildir.

Bu romanda yaşam dengesi kurmuş tek kişi, Bihter'le tezat oluşturan ablası Peyker'dir. O, kendine göre bir koca bulmakla birlikte anne sevgisini de yaşayabilmiştir. Öyle ki, o, mutluluğuyla Bihter'i bile kendisine imrendirir: *"Peyker haklıydı. Küçük, yoksul, sıradan bir evlenme; ama aşka, sevgiye dayalı bir evlenme ki sizin ruhunuzu sıcaklığının bolluğu, bereketi ile ısıtsın, size çocuklar versin. Bir kocanız, bir eviniz, bir yaşamınız olsun ki onlarla sizin aranızda başka hiçbir şey bulunmasın"* (s.288) *"(...) Peyker elbette mutlu idi. Kocasını seviyordu, aralarında mini mini bir Ferudun vardı. İşte rahat bir aile hayatı!"* (s.159)

H. Taine, sanatın ve sanat eserinin doğuşu ve şekillenmesini ırk, ortam/çevre ve zaman'ın belirlediğini ileri sürer. Irk'tan maksat, bir insan topluluğunun doğuştan getirdiği ruhsal ve fiziksel özellikleridir. (İsmail Çetişli 2004:95) Aynı ırktan olan insanlar, çevre koşulları ve yetiştikleri kültür nasıl olursa olsun ırk özelliklerini korumaktadırlar. (Sevim Kantarcıoğlu 1993:129)

Roman sanatına tabiat bilimlerinin metodunu yani *"determinizm"*i uygulayan Zola ise romandaki kişilerin kaderini mizacının belirlediğine inanır. Mizacın üzerinde kalıtımın (irsiyet) ve çevre şartlarının etkisi büyüktür. Bundandır ki Natüralistler, hür iradeyi kabul etmeyip insanın ruhî ve ahlâkî hayatından önce bunları meydana getiren fizikî durumunu incelemeye yönelmişlerdir. İnsanın fizikî hayatının incelenmesi deney ve gözlem metoduna baş vurmayı gerektirir. Bu, birtakım zarurî sebepler zincirinin birbirini zaruretle tayin ettiği anlamına gelmektedir.

Bu açıklamaları kesin doğru kabul edersek Bihter, kaçınılmaz bir şekilde Firdevs Hanım'ın kızı olmaktadır. Ne yazık ki bu, "akıl ve irade" kavramlarıyla çelişmektedir. Nitekim, determinizm bir şeyin olabilmesini, diğer bir şeyin varlığına bağlamakta; bir olayı onu meydana getiren şartların bütünüyle tayin ettiğini iddia etmektedir.

Aşk-ı Memnu'da Halit Ziya'nın Naturalizmi uyguladığı görülmektedir. Romanda olaylar zincirinde önemli bir halka teşkil eden aldatma olayının gerçekleşebilmesi için, inandırıcı sebepler ortaya konulması gerekir. Eşler arasındaki yaş farkına, soya çekim yasası da eklenince olay âdeta kendiliğinden gerçekleşir. Bihter de zaten tüm tutum ve davranışlarıyla annesinin bir kopyası gibidir. Nitekim, irade ve akıl yerine ruhî ve ahlâkî bütün olayları birtakım zaruri sebeplerin tayin ettiğini kabul edecek olursak annesi Firdevs Hanım gibi olan kızların büyük bir olasılıkla annelerine benzeyeceğini de baştan kabul etmemiz gerekir ki, bu, çok büyük bir ön yargı ve kadına yapılacak en büyük haksızlık olur. Ayrıca romandaki Peyker'in konumuyla da örtüşmez.

Romanda, Bihter'in yaşadığı ahlâksal ruh çatışmasının anlatıldığı satırlara baktığımızda onun annesinden nefret ettiğini ve ona benzemek de istemediğini görürüz. Ancak genç kadın, bir taraftan da aşk arzuları içinde kıvrılmakta ve bunu yaşayabilmek için kendine haklı sebepler aramaktadır. Romanın başından beri hırsları peşinde koşan Bihter, günahının bütün suçunu annesine yüklemekle savunma mekanizmasını kullanıyor olamaz mı? Nihayetinde önce maddî isteklerini elde

eder; sonra da büyük bir ruhî boşluk yaşarken nasıl olursa olur Behlül'e gönlünü kaptırır:

"Sonunda Firdevs Hanım'ın kızı olmuştu. Evet, yalnız onun için gitmiş, bu adamın kollarında kirlenmiş bir kadın olmuştu. Başka bir sebep bulamıyordu. Demek onun kanında, kanının en küçük parçalarında bir şey vardı ki onu böyle sürüklemiş; sebepsiz, özürsüz Firdevs Hanım'ın kızı yapmıştı. Bütün bu günahın bu kirin sorumluluğunu annesine yöneltiyordu. Bu kadına bir düşmandı, ondan iğreniyordu, kendisini bu kadının kızı yapan alınyazısına küsüyordu." (s.194)

Behlül'e gelince, onun erkek olması suçsuzluğunu göstermez. Kaldı ki Halit Ziya onu tanıtırken *"Bu adamın ahlâk kimliği nasıldı?"* (s.83) diye sormak gereğini duyar. Behlül, öyle bir tip olarak çizilmelidir ki yaşamındaki çirkinliklere şaşılmasın. Manevî değerlerden yoksun, eğlence düşkünü, parayı büyük bir güç sayan ve iyi bir insan olmak için güzel giyinmenin başlıca koşul olduğuna inanan züppe ve asla güvenilir bir tip. İşte, ancak böyle bir tip aldatırken bile sınırları zorlamaktan çekinmeyecektir.

Aldatma, insanlar üzerindeki yıkıcı etkisi değişmekle birlikte, hemen tüm toplumlar da görülen olumsuz bir durumdur. Toplumun inanç ve kültür değerlerine bağlı olarak yaşanma sıklığı ve insanların bunu algılayış biçimi değişebilir. Hatta bazı toplumlarda sıradan bir durummuş gibi algılanışı ile olayın önem derecesinin azaldığı da görülür. *Aşk-ı Memnu* romanında yaşanan aldatmanın neden sıradan bir

olaymış gibi değil de bu denli büyü-
töldüğüne bakacak olursak, aldatmayı tra-
jik kılan ve gözden kaçmaması gereken bir
ayrıntı görürüz. O ayrıntı, ihaneti yapan
kişilerin aile içinden birileri yani, aile
bireyleri olmalarıdır. Eğer Bihter, kocasını
aile dışından biriyle aldatsaydı, olay bu
denli trajik algılanmayacaktı. Çünkü Türk
gelenekleri çerçevesinde bir yeğenin yen-
gesini baştan çıkartması, olayı daha da
vahim kılmaktadır. Behlül, baba ocağı bil-
erek sığındığı amca evinde, affedilemez
ihanetiyle hem kendi kirlenmiş hem de
amcasının şerefine leke sürmüştür. Bu
yönüyle onun suçu, affedilemez. Kaldı ki
o, *"Böyle bir kadın böyle bir adama bağlı
kalamazdı"* (s.191) diyerek suçu evliliğe
yükler. Aslında bu, bir savunma mekaniz-
masıdır. Onun tipinde bir erkeğin kendini
haklı çıkarmaya çalışması çok doğaldır.
Ancak bu yasak ilişkiden sıkılmaya
başlayınca Bihter'in kayıtsız koşulsuz tes-
limiyetinde bir basitlik bulması, arzular
tükenince değerlerin sorgulanması anlamı-
na gelmektedir. Romanın başından beri
çizilen Behlül tipinden böyle bir dönüş
yapmasını yadırgıyoruz ve burada Halit
Ziya'nın bilincini seziyoruz. Bir yazar
olarak o da, bu aşkı sıkıcı bulmaya
başlamış ve Behlül kimliğine bürünerek
yasak aşkın tüm günahını Bihter'e yük-
lemiştir. Yazar, bu konudaki düşüncelerini,
roman kurgusu içinde Behlül aracılığıyla
şöyle dile getirmiştir:

*"Bir gece, kesinlikle kabul edilmeyecek bir
şey olmak üzere Bihter'i sarhoş etmek
istemmişti. Bihter isyan edecek, adi bir kötü
kadın seviyesine düşmemek için onun bu
hevesini kabul etmeyecek umunduydu. O
zaman Behlül için bu kadının aşk*

*sarhoşluğunu aramak, ona erişebilmek
büyük bir mutluluk olacaktı. Ama tam ter-
sine Bihter bunu kabul edince, onu sarhoş
etmek Behlül'e iğrenç bir şey gibi göründü
(...) Erkekler bir kadını sevebilmek için ona
saygı duyabilmelidirler.*

*Namussuluklarından düşen kadınlar için,
en şiddetli aşklar arasında bile onlara bir
aşağılaşmışlık payı ayırmaktan geri kalma-
zlar." (s.264) "(...) Bihter bu sevişmenin
aşağılık halini, ayıbını hiç duymuyor gibiy-
di. Ama o aşağılık hali, o ayıbı şimdi Behlül
duyuyordu. Kaç kez o kollarının arasında
iken birden silkinmek:*

*'? İyi ama sezinlemiyor musun ki bu aşk
kirlenmiş bir şeydir!' demek isteğini duy-
muştun." (s.266)*

Behlül, yaratılış itibarıyla bir kadına
bağlanacak, hele evlenecek karakterde bir
insan değildir. Bir senedir aile içinde
yaşanan kaçamak aşktan sıkılınca yine
Beyoğlu hayatına döner; buna bir de Nihal
ile evlenmesi eklenir. Aslında bu evlenme
planı Firdevs Hanım'ındır. Nihal'in Behlül
ile evlenmesi doğabilecek felaketi önleye-
cek; bu durumda başta kendisi olmak üzere
kimsenin rahatı kaçmayacaktır. Ancak
Bihter, bu evliliğe şiddetle karşı çıkar;
kıskançlıktan çılgına döner; gözü hiçbir
şeyi görmeyen genç kadın bu evliliği
engellemek için itirafı bile göze alır.
Evliliği önleme çabası, tüm saklananları
ortaya çıkarır. Nitekim genç kadın köşeye
sıkışır; insan içine çıkacak yüzü kendinde
bulamayarak, sığınacak bir baba ocağının
da olmaması nedeniyle intihar etmekten
başka bir kaçış yolu bulamaz. Hem bu
yapacağı son şey de bir işe yarayacak;

yüreğinde biriken öfkenin acısını Behlül'den ve annesinden çıkarmış olacaktır. Böylece üçüncü aşama da, bıkkınlığını ve terk edildiğini anlayan Bihter'in intikam hırsıyla her şeyi yıkıp sahneden çekilmesiyle sonlanır.

İnsanın yalnızlaşması sonucu çevreyle duygu alış verişinin kesilmesi, yaşamın anlamını yitirmesine ve hiçlik duygusuna sebep olabilir. Metin Özek, "(...) her intiharda topluma bir çağrı özelliğinin, toplumun anonim sorumluluğunu bir kınamanın, her şeye rağmen haklı olduğunu ispat amacının az çok" (Metin Özek 1967:74) etkisinin olduğunu belirtir. İntihar sebepleri arasında "bir hınç yoğunlaşmasının kendine dönüşmesinin önemi" (Metin Özek 1967:94) büyüktür.

Görüldüğü üzere Bihter, üç aşamada da akli ve iradesiyle hareket eden yetişkin bir insan konumundadır. Her ne kadar hafifletici sebepleri var gibi görünse de gerçekte, lehine sonuçlanacak herhangi bir olumlu hal ve unsurdan mahrum olması münasebetiyle masum görülmemektedir. Onun bilinçaltında istediği her şeyi elde etme tutkusunu vardır ve o elde edemediği durumlar karşısında bile yine bir şeyler düşünebilmektedir. Başka türlü intihar anında bile öç alma tutkusunu nasıl açıklayabiliriz? Halit Ziya, *Aşk-ı Memnu*'da Bihter tipiyle hayatı sorgulayan, arzu eden ve isteklerinin peşinde erkekler kadar özgür koşabilen bir kadın tipini edebiyatımıza kazandırmıştır. Kadın hakları, kadın-erkek eşitliği Servet-i Fünun romanlarında dönemin güncel bir konusu olarak yerini bulmuştur. Halit Ziya kadın haklarına üstü kapalı bir şekilde ve yeri geldikçe

değınmişken onu izleyen Mehmet Rauf açıkça bu konunun savunucusu olmuştur.

SONUÇ

Türk edebiyatı tarihine çeşitli eserlerle katkı sağlayan Halit Ziya Uşaklıgil, asıl ününü romana borçludur. Çok ses getiren ve okurlarca beğenilen eserleri ise *Mai* ve *Siyah, Aşk-ı Memnu, Kırık Hayatlar* olarak sıralanabilir. Bu romanlar içerisinde ise - yayımlanmalı çok uzun bir zaman geçmiş olmasına rağmen -*Aşk-ı Memnu* hâlâ okunmakta ve edebiyat eleştirmenlerine üzerinde bir şeyler söyleme ihtiyacı hissettirmektedir.

Çalışmamızda Bihter ile Adnan Bey'in evlenme sürecinden başlayarak Bihter'i yasak ilişkiye iten sebepleri "aşk" ve "maddiyat" bağlamında tahlil ettik. Bihter'in intiharına uzanan bir zaman diliminde onun çevreye uyum mücadelesi ve hayatı sorgulaması bilinçaltına yansıyan gerçeklerle ortaya konulmuştur. Öncelikle belirtmeliyiz ki romana konu olan yasak ilişki ve bunun Türk sosyal yaşamında oluşturduğu tepki, eserin dikkati çeken özelliğidir. Türk geleneklerine göre aldatma -hele ki o dönemde- kabul edilmesi zor bir durumken bu olayı bir yeğenin yengesiyle yaşamış olması durumu bir trajediye dönüştürmektedir. Görünürde yasak bir ilişki yaşanmasına roman kişisi Adnan Bey ile eşi Bihter arasındaki yaş farkının sebep olduğu izlenimi ağır basmaktadır; ancak Bihter'in bilinçaltı incelendiğinde "aşk ve maddiyat" gibi iki unsurun bu romanda birbirinden ayrılmasının mümkün olmadığı tespit edilmiştir. Bireylerin evlilikten ve yaşamdan beklentileri, bu iki unsurun en üst

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Temmuz-Ağustos-Eylül 2011 Sayısı Sayı: 1 / Cilt: 1 Spring July- August- September 2011 Volume:01 Issue:01 Jel Kodu: JEL M
www.iibdergisi.com

değer kabul edildiğini ortaya koymaktadır. Nitekim Bihter, Adnan Bey ile göz kamaştırıcı serveti için evlenmiş; fakat aradığı aşkı Behlül'de bulmuştur. Âşık olunca elde ettiği servetle yetinemeyeceğini anlayan Bihter'in sırf aşkla yetinecek bir karakter olmadığı da romanın dokusundan anlaşılmalıdır.

Behlül cephesinden baktığımızda ise onun aşkı uğruna her fedakârlığı göze aldığını söyleyemeyiz. Nitekim amcasının kendisine sağladığı imkânlardan mahrum olmayı göze alamaz. Nihal ile evlenmeyi de rahat bir gelecek ümidiyle kabul etmiştir. Romanda bu durum açıkça dile getirilmese de sezdirilmektedir. Ta romanın başında güvenilmez bir adam diye tanıtılan Behlül'ün maddiyatçı olduğu açıktır. Bihter'e gelince, bilinçaltı mücadelesi ve intiharı, aşkının gerçekliğini ve masumiyetini kanıtlar gibi görünse de aleyhine gelişen olay ve durumlar onu da maddiyatçı yapmaktadır.

KAPLAN, R., (2002), "Aşk-ı Memnu", Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı, Ankara, s.550-559.

MORAN, B., (2003), "Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I", İletişim Yayınları, İstanbul.

ÖZEK, M., (1967), "İntihar ya da İnsanın Kendini Hiç Dönüştürmesi", Yeni Dergi, Ekim, C.4, ss..37-70-98.

TEVFİK, F., (1993), Dil ve Edebiyat Yazıları,(hzl. İsmail Parlatır), TDK Yay., Ankara.

UŞAKLIGİL, H.Z., (1964), "Suut Kemal Yetkin'e Mektup", Türk Dili, Roman Özel Sayısı, s.630-632; (Ulus, Güzel Sanatlar Sayfası, 5.9.1943)

....., (tr), Aşk-ı Memnu, İnkılâp Kitapevi, İstanbul; Servet-i Fünun , ss.413-479, 28 Kânunısanı 1314/9 Şubat 1899-4 Mayıs 1316/17 Mayıs 1900; 1.b. İstanbul 1316/1901.

KAYNAKÇA

ÇETİŞLİ, İ., (2004), "Batı Edebiyatında Edebî Akımlar", Akçağ Yayınları Ankara.

KANTARCIOĞLU, S., (1993), "Edebiyat Akımları ve Temel Metinler", Gazi Ü. Yay. Ankara.